

ДОЛЯ І.В.

(ВТЕІ КНТЕУ, кафедра сучасних європейських мов)

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЗИТИВНИХ ТА НЕГАТИВНИХ ОЦІННИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНОГО РАДІОДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню ролі соціокультурного аспекту організації оцінних висловлень. Виокремлено такі компоненти як соціальний статус, професія, стать, вік та ін., які безпосередньо впливають на вибір мовцем мовних засобів для досягнення його комунікативно-прагматичного наміру.

Ключові слова: соціальний статус, інтенція мовця, комунікативно-прагматичний намір, мовленнєва поведінка, спілкування.

Доля И. В. Социокультурный аспект реализации позитивных и негативных оценочных высказываний в информационной структуре академического радиодискурса. Стаття посвящена исследованию роли социокультурного аспекта организации оценочных высказываний. Выделено такие компоненты как социальный статус, профессия, пол, возраст и т.п., которые непосредственно воздействуют на выбор говорящего языковых средств, для достижения его коммуникативно-прагматического намерения.

Ключевые слова: социальный статус, интенция говорящего, коммуникативно-прагматическое намерение, языковое поведение, общение.

Dolia I. V. Social and cultural aspects of realization of positive and negative evaluative statements in the informational structure of academic radiodiscourse. The article is devoted to the study of social and cultural aspects and their influence on the organization of evaluative statements. The author distinguishes such components as social status, job, gender, age etc., which directly influence the speaker`s choice of language means for the achievement of his communicative and pragmatic intention.

Key words: social position, speaker`s intention, communicative and pragmatic intention, language resources application, communication.

В умовах усної комунікації особливої актуальності набувають дослідження соціокультурних аспектів варіативності просодичних засобів репрезентації оцінних висловлень. Оцінка відіграє дуже важливу роль в соціальному й комунікативному процесах і розглядається як універсальна логічна мовна категорія, яка відноситься до інтенційного аспекту мови. В формуванні семантики оцінного висловлення набувають комунікативного потенціалу просодичні маркери. За відсутності відповідної просодичної моделі оціночна конструкція може втрачати смисл і неадекватно сприйматися реципієнтом [Завадская 2001].

Соціолінгвістична специфіка просодичного оформлення оцінних висловлень в інформаційній структурі радіодискурсу визначається насамперед їхнім функціональним призначенням, прагматичним спрямуванням, та

соціальними факторами, під впливом яких складаються конкретні умови їхньої усної реалізації. Провідними ознаками, які обумовлюють соціолінгвістичні особливості просодичної організації, є: соціальний статус адресата, тривалість звучання і структура тексту [Козуб 2005]. Одними з найвагоміших функціональних і семантичних ознак, що впливають на варіативність інтонаційної моделі висловлень, є ситуація спілкування, або комунікативний реєстр, соціальний статус мовця, прагматична спрямованість висловлення, емоційний стан мовця у момент спілкування [Алексенко 2004].

Мета нашого дослідження полягає в виявленні ролі соціального статусу мовця на формування позитивних та негативних оцінних висловлень.

Наше **завдання** описати основні соціокультурні аспекти, які впливають на вибір мовцем лексичних, граматичних та просодичних засобів реалізації позитивних та негативних оцінних висловлень.

Предметом дослідження обрано англомовні навчальні радіопрограми суспільно-політичного характеру.

Федорів Я.Р. зазначає, що опис соціокультурних аспектів просодичної організації емоційних висловлень доцільно здійснювати орієнтуючись на певну імовірнісну модель механізму комунікації, яка повинна враховувати, як мінімум, такі умови: по-перше, розмежування соціокультурних просторів мовця і слухача; по-друге, наявність загальної зони їх комунікативної компетенції; по-третє, забезпечення співвіднесення кодової й декодової інформації з нормою комунікації на конкретному соціокультурному рівні; по-четверте, необхідність врахування всіх мовних і немовних засобів і факторів комунікації; по-п'яте, однозначний опис умов комунікації в межах від її нормального перебігу до вимушеного припинення [Федорів 2000].

Уміння спілкуватися полягає не лише у правильному формулюванні висловлення відповідно до граматичних правил, але й у знанні того, в яких діяльнісних контекстах можливі ті чи інші висловлення [Гедз 1998]. В поведінці і мовленні кожен залишається неповторною індивідуальністю, але в той самий час кожен знаходиться в рамках соціальних відносин з оточуючими, в рамках соціальних ролей, правил, обов'язків. Мовленнєва поведінка людини – це складне явище, воно пов'язане з особливостями її виховання, місцем народження і навчання, з середовищем в якому вона зазвичай спілкується, зі всіма властивими їй як особистості і як представнику соціальної групи, а також і національної спільноти особливостями. В мовленнєвій поведінці проявляється мовна особистість, що належить даному часу, даній країні, даному регіону, даній соціальній (в тому числі і професійній) групі, даній сім'ї. Варіативність мовленнєвої поведінки індивіда обумовлена різними соціальними умовами (ситуаціями) спілкування. Ситуативна варіативність проявляється в переважному використанні тих чи інших мовних одиниць в залежності від соціальної ситуації.

Соціальна роль – це нормативне поєднання позиції і функції, при цьому та чи інша роль в свідомості людей пов'язана зі зразком поведінки, з очікуванням того, що людина в даній ролі зобов'язана робити і на що вона має право. Відповідно, позиція, функція, права, обов'язки, сподівання – все це складає

узагальнений нормативний зразок тієї чи іншої соціальної ролі. Будучи істотою суспільною, людина не лише діє, веде себе, але й розмовляє в відповідності з роллю, інакше кажучи її мовленнєва поведінка безпосередньо пов'язана з рольовою поведінкою [Формановская 1989]. Характер мовленнєвої поведінки суб'єкта оцінки зумовлений перш за все стереотипами колективної свідомості інтегрованими у широкий культурний контекст [Гусліста 2005]. Сучасна мовознавча наука визнає, що правильний вибір мовних знань та їх реалізація у мовленні залежить від уміння індивіда доцільно застосовувати засоби різних рівнів відповідно до соціокультурного контексту комунікації, а отже, вдало ними варіювати [Brazil 1997].

Спілкування – це дуже складне явище, яке вивчається цілим рядом наук: психологією, в тому числі соціальною, і соціологією – зі сторони індивідуальних і групових рис комунікантів, з позиції соціальних ролей мовців; лінгвістикою і психолінгвістикою – зі сторони специфіки мовних і мовленнєвих одиниць спілкування, різнобічності текстів з точки зору композиції, стилів і жанрів та багато іншого.

Спілкуватись потрібно уміти, йому потрібно вчитися. Мовленнєве спілкування – це обмін інформацією (текстами), в такому обміні діють принаймні двоє – передаючий і сприймаючий. Вивчаючи спілкування, ми оцінюємо мовленнєві взаємодії комунікантів – адресанта і адресата: досягнення ними поставлених цілей, успіхів і невдач комунікації, застосовані партнерами тактики мовленнєвих ходів [Формановская 1989]. Мовець і адресат визначаються як рівноправні учасники комунікативного акту. Вони знаходяться в нерозривній взаємодії, здійснюючи вплив один на одного. Експлікація емоційно-оцінного висловлення торкається різних сторін особистості не лише мовця, але й адресата. Мовець продукує висловлення, спираючись на свої знання про адресата: його соціальну роль, компетентність, можливості сприйняття, вік та ін. Від фактора адресата певною мірою залежить вибір мовцем мовних форм вираження негативної оцінки, успішність здійснення комунікативних намірів співрозмовників, характер прагматичного ефекту [Крысанова 1999].

Федотова О.І. вказує на те, що мовець та адресат впливають один на одного. Спосіб представленості мовцем смислу оцінки певного адресата в лексико-граматичній структурі речення визначається не лише мовцем, але й адресатом: його соціальним статусом, статтю, віком. Оцінне речення може не називати ці фактори, воно лише передає уявлення про них мовця при оцінці адресата. Від фактора адресата в значній мірі залежить, яким чином учасники комунікації будуть взаємодіяти один на одного, здійснювати свої комунікативні цілі, експлікувати чи імплікувати свої наміри. Адресат – це не просто комунікант, якому безпосередньо направлене висловлення, це інтерпретатор повідомлення, що застосовує правила ведення розмови, враховуючи співвіднесення мовцем використовуваних знаків зі своїм «я», семантику висловлення, можливий світ мовця і знання мовця про можливий світ адресата [Федотова 1987].

Комунікативна і соціальна ролі співрозмовників можуть відрізнятися або співпрацювати в залежності від лідерства / не лідерства конкретних комунікантів в організації діалогу. Під час одного і того ж комунікативного акту ролі відношення між партнерами можуть мінятися: лідерство може переходити від одного партнера до іншого. Шевченко Т.І. розглядає соціальну диференціацію вимовної системи англійської мови в наступних напрямках: а) в просторовому або географічному, б) в стратифікаційному плані, тобто в залежності від статусу людей як їх постійної характеристики, що визначається соціально-економічним положенням, родом занять і освітою, а також статтю і віком, в) в функціонально-стилістичному, тобто в залежності від сфери комунікативної діяльності людей і ситуації спілкування, в тому числі в зв'язку з їх соціальною роллю і темою висловлення в конкретній ситуації. Всі перераховані аспекти допоможуть підійти до проблеми ідентифікації особистості мовця через його мовлення [Шевченко 1990].

Д. Крістал вважає, що класифікація мовленнєвих актів побудована на принципі статусних відносин комунікантів. Поняття статусу, запозичене з соціології й означає позицію індивіда в соціальній системі суспільства, що визначається за рядом принципів, таких як приналежність до соціальної групи, рівень освіченості, професія, займана посада, стать і вік [Crystal 1995]. В. І. Карасик ділить мовленнєві акти на два класи: статусно-марковані, вибір яких залежить від статусу комунікантів, і статусно-нейтральні, вибір яких не залежить від статусу комунікантів. Статусно-марковані мовленнєві акти діляться на статусно-фіксовані і статусно-лабільні. До першої групи відносяться мовленнєві акти з заданою позицією адресата; до другої – мовленнєві акти, в яких статусний вектор залежить від ситуації спілкування [Карасик 1992, с. 120].

Одним з компонентів статусу людини в суспільстві є її вік. Вік комунікантів є важливим фактором соціальної організації спілкування взагалі та мовленнєвої взаємодії зокрема. Він асоціюється з рольовою структурою в сім'ї і в певній соціальній групі, з вибором певної тональності та засобів комунікації [Галапчук 2000]. Вікова ознака ділить суспільство в цілому на дітей, молодь, середнє і старше покоління [Формановская 1989]. Найбільш високий соціальний статус мають мовці в групі середнього віку, що проявляється в їх мовленні шляхом оптимального поєднання всіх ознак орфоепічної норми, в тому числі інтонаційних. Молодь і старше покоління мають більш низький соціальний статус, меншу міру участі в соціальній виробничій діяльності суспільства, більшу міру відхилення від норми в вимові, більш обмежений інтонаційний репертуар. При цьому, молоде покоління яскравіше демонструє наростаючі тенденції, а старше покоління – явища більш консервативні [Шевченко 1990].

У багатьох випадках соціолінгвістичні параметри «вік» та «стать» співпрацюють [Галапчук 2003]. Значна кількість досліджень показала, що результати вивчення відмінностей між мовленням чоловіків і жінок щодо частоти вживання тієї чи іншої мовної одиниці в різні історичні епохи можуть значно відрізнятися у різних мовних спільнотах. Фактор статті визнали

важливим у системі інших параметрів, тому що представники різних статей, на відміну від представників різних етнічних, соціальних, професійних та інших груп, перебувають в умовах постійного та безпосереднього спілкування. Всім відомо, що для кожного мовця вибір мови, стилю, граматичної, просодичної або лексичної одиниці зумовлений ситуацією, жанром мовлення або таких ознак, як соціальний статус співрозмовника, його вік та стать [Цапро 2002].

Гендер виявляється у стереотипах і в мовленнєвій поведінці людей. Гендерний аналіз дає можливість відійти від традиційних трактувань мовних явищ, а також описати мовний матеріал, що складає оцінний тезаурус, з погляду уявлень про поняття «чоловіче» і «жіноче», що є компонентами культури суспільства і піддається постійним змінам у ході історичного розвитку [Бессонова 2003, с. 21]. До області стереотипів відносять думки про емоційність жінок, їх високий голос, широкий діапазон, бистрий темп мовлення. В відношенні темпоральних особливостей мовлення показовим і в той же час протирічливим виявився результат експерименту, в якому вивчалась залежність темпу мовлення від інтелекту. Було з'ясовано, по-перше, що жінки більш високого освітнього рівня вимовляють більші відрізки мовлення між паузами, ніж менш освічені, але при цьому і ті і інші за цим показником перевищують чоловіків з високим інтелектуальним рівнем [Шевченко 1990]. Жінки схильні супроводжувати будь-яку інформацію емоціями, причому це не лише не обмежується більшим від чоловіків використанням експресивної лексики, а й розповсюджується на весь словник через конструкції експресивного синтаксису та інтонації [Синельникова 2001]. Жінки частіше вибирають форми зі зменшувально-ласкавими суфіксами, будують оцінні і емоційно-експресивні висловлення; їх мовлення м'якше, вони рідше, ніж чоловіки, використовують грубі висловлення; є типово жіночі і чоловічі риси в інтонації. Таким чином, і вибір тем для розмови, і способи мовленнєвого оформлення цих тем дають можливість розрізнити мовців за статевою належністю [Формановская 1989].

Чоловіки частіше від жінок виражають негативні емоції, в той час як жінки обмежені певними соціальними нормами. Жінок відрізняє значно більша експресивність при передачі позитивних емоцій, ніж негативних. Вони скоріше виражають любов, ніжність, проте стримані у гніві, роздратованості, висловленні негативного ставлення до співрозмовника [Lakoff 1975].

За Ч. Креймером чоловічому мовленню притаманні: наполегливість, вимогливість (*demanding voice*), авторитарність, прагнення захопити ініціативу в розмові (*dominating speech*), агресивність (*aggressive speech*); а жіночому: зацікавленість, увага до співрозмовника (*concern the listener*), приязність (*friendly speech*), м'якість, делікатність (*gentle speech*) і т.д. Всі ці риси містять в собі інформацію про відповідне використання як лексичних засобів так і засобів просодії. Інші особливості – збільшення гучності (*loud speech*), високий рівень голосового тону (*high pitch* – характерні чоловічому мовленню), широкий діапазон темпоральних і мелодичних модифікацій (*wide range in rate and pitch* – риси жіночого мовлення) – є виключно характеристиками просодії Kramer 1977, с. 157].

Ще однією спільною ознакою є міра освіченості мовців. За цією ознакою люди діляться на носіїв літературної (правильної, грамотної) норми мови і носіїв просторіччя, тобто мовлення з різними відхиленнями від норми.

Професійне середовище також накладає відбиток на мовлення. Не говорячи вже про професійно-жаргонне мовлення, < ... > професія і мовлення досить тісно пов'язані. За місцем проживання (не говорячи про географічні зони Півночі і Півдня, Заходу і Сходу) виділяють представників міського і сільського населення. Звичайно, суттєві мовленнєві відмінності мешканців міста і села помітні в старшому поколінні, так як освіта, книжки, радіо, телебачення і т.д. зрівнюють місцеву і сільську молодь, а деякі діалектні особливості середовища, сім'ї відбиваються на мовленні [Формановская 1989]. Специфіка вираження емоцій у деяких народів світу пов'язана, перш за все, зі звичаями та традиціями виховання, рисами національного характеру [Медведева 1977].

Висновки. Отож, як бачимо, на просодичну варіативність засобів репрезентації оцінних висловлень значною мірою впливають соціокультурні аспекти мовленнєвої комунікації, врахування яких є доцільним при проведенні експериментально-фонетичних досліджень у різних соціокультурних сферах комунікації.

Література

1. *Алексенко С. Ф.* Варіативність інтонаційної моделі висловлення-вибачення у мовленнєвій комунікації (експерим.-фонет. дослідження на матеріалі англійського діалогічного мовлення): автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 „Германські мови”/ С. Ф. Алексенко / Київ. нац. лінгв. ун-т. - К., 2004. – 20 с.
2. *Бессонова О. Л.* Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і тендерний аспекти: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.04 „Германські мови” / О. Л. Бессонова / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - К., 2003. – 39 с.
3. *Галапчук О. М.* Вікова диференціація стратегій і тактик дискурсу в сучасній англійській мові: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 „Германські мови” / О. М. Галапчук / Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. - Х., 2000. - 18 с.
4. *Гедз С. Ф.* Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань з інтерогативним значенням у сучасній англійській мові: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 „Германські мови” / С. Ф. Гедзь / Київ. держ. лінгв. ун-т. - К., 1998. - 16 с.
5. *Гусліста Л. О.* Особливості етичної аргументації оцінних висловлювань в англійській та українській мовах / Л. О. Гусліста // Вісник ХНУ, 2005. - № 667. - С. 37-41.
6. *Завадская Е.А.* Структурно-семантический и прагматический потенциал оценочных высказываний во французском языке: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.05 / Е. А. Завадская / Минский гос. лингв. ун-т. - Минск, 2001. – 17 с.

7. *Карасик В. И.* Язык социального статуса / В. И. Карасик - М.: ПРИОР, 1992.
8. *Козуб Л. С.* Соціолінгвістичні особливості просодичної організації тексту англійської комерційної телереклами (експерим. - фонет. дослідження): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 „Германські мови” / Л. С. Козуб / Запорізький держ. ун-т. - Запоріжжя, 2005. – 19 с.
9. *Крысанова Т. А.* Высказывания, содержащие отрицательную оценку адресата, в современном английском языке (коммуникативно-прагматический аспект): автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 „Германські мови” / Т.А. Крысанова / Киев. гос. лингв. ун-т. - К., 1999. – 20 с.
10. *Медведева Т. Г.* Просодические и спектральные характеристики эмоционально окрашенной речи (на материале английского языка в сопоставлении с русским): автореф. дис...канд. филол. наук: 10.02.04 / Т. Г. Медведева / Моск. гос. пед. ин-т. иностр. яз. им. Мориса Тореза. – М., 1977. – 27 с.
11. *Синельникова Л. Н.* Введение в лингвистическую гендерологию: [Материалы к спецкурсу] / Л. Н. Синельникова, Г. Ю. Богданович. – Симферополь. 2001. – С. 263-269.
12. *Федорів Я. Р.* Соціокультурні аспекти просодичної організації висловлювань невдоволень (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського мовлення): автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 „Германські мови” / Я. Р. Федорів / Київ. нац. лінгв. ун-т. - К., 2000. – 20 с.
13. *Федотова Е. И.* Коммуникативно-функциональные и семантические особенности предложений оценочного типа в современном английском языке (объект оценки - адресат): автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04 „Германские языки” / Е. И. Федотова Киев. гос. пед. ин-т. иностр. яз. - К., 1987. – 24 с.
14. *Формановская Н. И.* Речевой этикет и культура общения: Науч. – попул / Н. И. Формановская. – М.: Высш. шк., 1989 – 159 с.
15. *Цапро Г. Ю.* Ознаки гендерного вокабулярія / Г. Ю. Цапро // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2002. - №6 – С. 263-269.
16. *Шевченко Т. И.* Социальная дифференциация английского произношения: [Моногр.] / Т. И. Шевченко. – М.: Высш. шк., 1990. – 142 с.
17. *Brazil D.* The Communicative Value of Intonation in English / D. Brazil. - Cambridge: Cambridge University Press, 1997. - 188 p.
18. *Kramer Ch.* Perceptions of female and male speech / Ch. Kramer // Language and Speech. – 1977. – Vol. 20. – Pt. 2. – P. 151-161.
19. *Lakoff R.* Language and Woman's Place / R. Lakoff. – N.Y.: Harper Colophon. 1975.
20. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language / David Crystal.* – Cambridge: Cambridge university press, 1995. – 489 p.